

BRECHT DESURE

Een bruikbaar verleden. Geschiedenispolitiek in België tijdens de Franse periode

Universiteit Antwerpen, Departement Geschiedenis,
2011. Promotor : Bert De Munck, copromotor : Marnix
Beyen.

Het proefschrift kwam tot stand dankzij een predoctorale beurs van het FWO. Het onderzoek vond plaats aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis en het Centrum voor Politieke Geschiedenis van de Universiteit Antwerpen en stond onder begeleiding van promotor Bert De Munck en copromotor Marnix Beyen.

Het politieke gebruik van het verleden is een thema dat sinds enkele decennia hoog op de historiografische agenda staat. Onder meer als gevolg van de sterke toename van onderzoek naar enerzijds historische cultuur en anderzijds de constructie van nationale mythes, wordt het belang van geschiedenis als retorische hulpbron en politiek legitimatiemiddel meer dan ooit erkend. Het politieke gewicht van het verleden is des te groter in de context van een nieuw regime, dat niet kan beschikken over een vanzelfsprekende basis van legitimiteit. Het Franse bewind in België, dat tot stand kwam als gevolg van de militaire verovering van het gebied op de Oostenrijkse landsheer, was in dat geval. In dit proefschrift wordt onderzocht op welke manier de overheid in België zich tijdens de eerste (1792-1793) en de tweede Franse periode (1794-1814) in haar publieke discours bediende van geschiedenis. Overheidsdiscours wordt daarbij ruim gedefinieerd. Naast gesproken en geschreven teksten zoals redevoeringen en proclamaties bevat het ook plechtigheden, openbare decoraties, symbolen en dergelijke. Welke beelden van het verleden werden in dit

discours gecreëerd, door wie gebeurde dat en met welk doel ?

Het belang van deze casus is des te groter vanwege de centrale positie van geschiedenis in het ideologische project van de opeenvolgende Franse regimes. Kenmerkend voor de revolutionaire fase was een antihistorische houding waarin de Revolutie werd begrepen als een afrekening met het verleden en een terugkeer naar de voorhistorische zuiverheid. Na de Thermidorische reactie werd die houding pragmatischer en maakte geschiedenis ten dele haar retour. Onder Napoleon evolueerde de geschiedenispolitiek naar een volbloed traditionalisme waarbij het verleden werd aangewend om het regime te legitimeren en continuïteit te suggereren met het *ancien régime*. Maar ook in de Zuidelijke Nederlanden hadden zich in de jaren voor de eerste Franse inval belangrijke ontwikkelingen voorgedaan op het vlak van de historische cultuur. Met name in het kader van de politieke discussies tijdens de Brabantse Omwenteling was het verleden het voorwerp van intense onenigheid waarbij Statisten en Vonckisten heel eigen geschiedbeelden verdedigden. De Franse geschiedenispolitiek in België wordt daarom enerzijds teruggeplaatst in de context van de lokale historische cultuur en anderzijds getoetst aan de ideologische uitgangspunten van de opeenvolgende Franse regimes. Het eerste deel van het proefschrift verkent de historische debatten tijdens en na de Brabantse Omwenteling en hun doorwerking tijdens de eerste Franse periode. Het tweede deel is gewijd aan de geschiedenispolitiek die werd gevoerd tussen 1794 en 1799, tijdens de Conventie en het *Directoire*. Het derde deel tenslotte gaat in op de geschiedenispolitiek tijdens het Consulaat en het Keizerrijk.

Op ten minste drie terreinen in de historiografie zorgt dit onderzoek voor de invulling van een lacune. In de eerste plaats is er Belgische geschiedschrijving over de Franse periode. Die wordt grotendeels getekend door het beeld van een tegenstelling tussen Fransen en Belgen dat doorleeft vanuit een wat verouderde, patriottisch getinte historiografie. In de buurlanden doet zich sinds enkele decennia een tendens voor richting een meer genuanceerde benadering van de relatie tussen ‘veroveraars’ en ‘veroverden’, waarbij de nationale interpretatiekaders worden verlaten ten voordele van concepten als ‘transfer’ en wederzijdse beïnvloeding. In België bleef het wat dit betreft opvallend stil, mede ten gevolge van de beperkte aandacht voor de Franse periode in recent onderzoek. In dit proefschrift wordt bewust aansluiting gezocht bij de internationale trend door aandacht te tonen voor wederzijdse beïnvloedingsprocessen en de rol van concrete actoren.

In de tweede plaats was er binnen de Belgische historiografie over de Franse periode tot dusver slechts in zeer beperkte mate aandacht voor politiek-culturele thema’s. Nochtans heeft de wending naar politieke cultuur het onderzoek naar de Franse Revolutie en haar nasleep sinds de jaren 1980 zeer diepgaand beïnvloed. Dankzij het werk van onder meer Keith Michael Baker, François Furet, Lunn Hunt, Mona Ozouf groeiden taal, discours en representatie uit tot centrale verklarende factoren. In de historiografie van de door Frankrijk bezette gebieden kwam deze interpretatie veel minder van de grond. Dit onderzoek komt aan die lacune tegemoet door uitdrukkelijk discours, ceremonieel en andere politiek-culturele elementen tot onderwerp te nemen.

In de derde plaats sluit dit onderzoek aan bij de snel groeiende academische interesse voor omgang met het verleden die bekendstaat onder de noemer ‘*memory studies*’. Binnen deze tendens kreeg het demonstratieve of politieke gebruik van de geschiedenis heel wat aandacht. In de Belgische historiografie betrof het gros van die aandacht evenwel de natiestaat, wat een belangrijke chronologische en thematische beperking inhoudt. Naar geschiedenispolitiek tijdens de voorgaande periodes, waaronder de Franse, is slechts weinig onderzoek verricht. De focus op de natiestaat leidde bovendien tot een homogeen en weinig gedifferentieerd beeld waarin het nationale niveau overheerst en er weinig aandacht bestaat voor de specifieke context waarbinnen het historische discours functioneerde. In dit onderzoek ligt de nadruk daarom op de praktijk van de geschiedenispolitiek op het lokale niveau, waar nationale, lokale en andere belangen werden verenigd in een concreet beleid.

Om een genuanceerde analyse van het meerstemmige en gelaagde overheidsdiscours mogelijk te maken, werd gekozen voor een intensieve studie van de steden Antwerpen en Brussel. De stedelijke context laat toe om een zo groot mogelijk aantal actoren en producenten van discours aan bod te laten komen en hun interactie te bestuderen. ‘Discours’ wordt daarbij breed ingevuld: het bevat het geheel aan tekstuele en niet-tekstuele boodschappen die door de verschillende overheden tot de bevolking werden gericht. Die breedheid weerspiegelt zich ook in het bronnenmateriaal. De voornaamste groepen geraadpleegde documenten zijn gedrukte proclamaties, teksten van redevoeringen en dossiers met betrekking tot publieke

feestelijkheden. Deze informatie werd aangevuld met kranten, ooggetuigenverslagen (waaronder lokale kronieken), pamfletten en visueel materiaal.

“Rappelez-leur, pour mieux les persuader, et leur rendre plus aimable la chaîne qui les unit aujourd’hui à la France, que dans des temps plus reculés, (...) les Francs et les Belges n’ont formé qu’un même Peuple”. Dit citaat uit de instructies van het bestuur van het Dijledepartement aan de gemeentebesturen uit 1795 kan typerend worden genoemd voor de geschiedenispolitiek van de opeenvolgende Franse regimes in België. Vertegenwoordigers van uiteenlopende bestuursniveaus wendden het verleden op een instrumentele manier aan om het Franse bewind te legitimeren in de ogen van de bevolking. Ze selecteerden op bewuste en weldoordachte wijze elementen en periodes uit de Belgische geschiedenis en brachten die met hun eigen politieke boodschap in verband. Opvallend is dat ze zich daarbij niet beperkten tot elementen die op een evidente manier in hun ideologische kader pasten. Integendeel, hun gebruik van het verleden was uitgesproken pragmatisch en week ver af van de ideologische orthodoxie. Zo werd tijdens de eerste en een deel van de tweede Franse periode (en onder invloed van de politieke discussies in de nasleep van de Brabantse Omwenteling) de idee van de aloude Belgische vrijheidsliefde overgenomen in het overheidsdiscours, ondanks de revolutionaire afkeer van de Brabantse constituties die aan dat idee ten grondslag lagen. In Antwerpen werden het zestiende-eeuwse commerciële en artistieke verleden toegeëigend op een manier die haaks stond op de revolutionaire verwerping van het verleden. Tijdens het Consulaat en het Keizerrijk werden dan weer parallellen gezocht tussen de regering

van Napoleon en elementen uit de Zuid-Nederlandse geschiedenis (onder meer via de vergelijking met grote heersers uit het verleden en het herstel van monarchaal getinte lokale tradities), ondanks het streven naar een uniforme representatiepolitiek in het hele rijk.

De gemene deler van dit toegeëigende verleden was herkenbaarheid. De integratie van bekende vormen en ideeën in de officiële representatie was erop gericht om de identificatie met het nieuwe regime te vergemakkelijken. De focus op concrete praktijken laat zien hoe de geschiedenispolitiek vorm kreeg binnen een spanningsveld met drie polen: de ideologische lijn van het Franse regime, de specifieke lokale context (met onder meer de gezindheid van de lokale bevolking en de lokale tradities en historische cultuur) en het initiatief van concrete functionarissen. Het pragmatisme en de diversiteit in het historisch discours zijn des te opvallender omdat het Franse beleid in de aangehechte gebieden tot dusver bekendstond als monolithisch en uniform. Althans wat de representatiepolitiek betreft, blijkt dat er veel meer ruimte was voor aanpassing aan de lokale context en wederzijdse beïnvloeding dan lang werd gedacht. Belangrijk daarbij is de vaststelling dat aanpassing van het representatiebeleid aan de lokale omstandigheden niet louter het gevolg was van lokaal initiatief maar ook regelmatig van bovenuit, door de nationale beleidsmakers, werd gestimuleerd. Daarmee wordt zowel het beeld van de geschiedenispolitiek van de opeenvolgende Franse overheden als dat van de relatie tussen de bezettende overheid en de inwoners van de aangehechte gebieden gevoelig bijgesteld.

De publicatie als boek is voorzien in de loop van 2013 bij Universitaire Pers Leuven.